

KÖNYVSZEMLE / BOOK REVIEWS

A vidéki térségek „új esélyei.” G. Fekete É. (2015): A vidéki munkanélküliség tömegessé válásától az új foglalkoztatási modellekig – Tizenöt év foglalkoztatási tárgyú kutatásai (Herman Ottó Intézet, Budapest. 492 o.)

The ‘new chances’ of rural areas

USZKAI ANDREA

USZKAI Andrea: PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola; 9026 Győr, Egyetem tér 1.; tudományos segédmunkatárs, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 9022 Győr, Liszt F. u. 10.; auszkai@rkk.hu

Andrea USZKAI: PhD student, Doctoral School of Regional and Economic Sciences, Széchenyi István University; Egyetem tér 1., H-9026 Győr, Hungary; junior research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences; Liszt F. u. 10., H-9022 Győr, Hungary; auszkai@rkk.hu

G. Fekete Éva kötete különösen azok számára fogalmaz meg rendkívül értékes gondolatokat, ötleteket, javaslatokat, akik a mindennapokban a hazai vidéki terrek foglalkoztatási problémáinak kezelésén fáradoznak, és a lokális sajátosságok figyelembevételével helyi erőforrásokon alapuló foglalkoztatási megoldásokat igyekeznek találni. E lokális törekvések a kormányzati intézkedéseken kívül, illetve annak részeként egyre nagyobb jelentőségűek.

A kötet a szerző által vezetett és koordinált másfél évtizedes (2000–2014) kutatómunka tapasztalatait oly módon foglalja össze, hogy azok alkalmasak legyenek támpontot adni a vidéki terekben jelenleg is zajló társadalmi-gazdasági folyamatok megértéséhez. Az európai mintáktól több tekintetben eltérő hazai viszonyokat, területi egyenlőtlenségeket kiemelten kezelő munkában hat kutatási program összegzése olvasható. Fókuszban a vidéki Magyarország, főként az észak-magyarországi térség legégetőbb problémái állnak, beleértve a vidéki tartós munkanélküliség kialakulásának okait, jellemzőit és kezelésének lehetsé-

ges módjait (2000–2002); a szociális gazdaság regionális feltételrendszerének vizsgálatát (2004–2006); a munkavállalási motivációk időbeni és térbeni alakulásának elemzését (2006); a romák munkavállalását gátló tényezőket (2008); valamint az önkormányzatok és civil szervezetek foglalkoztatási kapacitásainak növelési lehetőségeit (2010–2011, 2012–2014). A vidéki foglalkoztatás témaköréhez kapcsolódó kutatási programok feldolgozása, eredményeinek összegzése elméleti és gyakorlati oldalról közelíti és magyarázza a foglalkoztatási problémákat. A vidéki terekben vizsgált jelenségek megértését egyrészt a szerző saját elméleti modelljei (pl. a munkavállalási döntés szempontrendszere, a romák munkavállalásának elősegítésében érintett szereplők kapcsolatai), másrészt hazai és nemzetközi gyakorlati példái (pl. a szociális vállalkozások típusai és jogi helyzete néhány európai országban) segítik. Az egyes kutatási programok önálló fejezeteként, időrendi sorrendben jelennek meg a könyvben. Az első, összegző fejezet vetíti előre azokat a fent említett kutatási irányokat, valamint a hozzájuk kapcsolódó legfontosabb megállapításokat, amelyekkel a további fejezetek részletesen foglalkoznak. Tematikusan szorosan összefüggő kutatásokról lévén szó, az egyes fejezetek bizonyos mértékig fedik is egymást azáltal, hogy ugyanazt a kérdéskört más-más nézőpontból közelítik, vagy éppen különböző problémákat hasonló okokra, háttértényezőkre vezetnek vissza. Erre példa a vonatkozó jogszabályok, kormányzati beavatkozások és helyi foglalkoztatási kezdeményezések összegzése, melyeket valamennyi kutatás esetében áttekinthet a szerző – ezzel is erősítve az egyes gondolati egységek közötti kohéziót.

G. Fekete Éva a vidéki térségek elmaradottságára, periférijellegére nem hazai sajátosságként, hanem világjelenségként tekint, amely az agrárgazdálkodás szerepének és jövedelmezőségének visszaszorulására, a gyáripari fejlődés korszakából való kimaradásra, a földrajzi és kommunikációs elszigeteltségre, az elvándorlás okozta népességvesztésre és az elmaradottabb életkörülményekre vezethető vissza. Ezek a globális okok azonban ma megfordulni látszanak és a rurális térségek „új esélyeket” kaphatnak, amelyek a vidéki munkalehetőségek megjelenését, valamint a város-vidék kapcsolatok átalakulását eredményezhetik. A szerző említ néhány példát arra, miben rejlenek ezek az „új esélyek”. Ennek kapcsán az egészséges élelmiszerek iránti növekvő keresletet, a megújuló energiaforrások iránti igények fokozódását, a telephelyválasztásukban is rugalmasabb kisvállalkozások szerepének növekedését, valamint az infokommunikációs eszközök terjedését emeli ki. Úgy vélem, ezeket – a jellemzően kívülről érkező – a rurális terekkel szemben támasztott új keresleti igényeket a vidéki közösségeknek minél előbb fel kell ismerniük, és ki kell használniuk. Nem feledkezhetnünk meg arról sem, hogy e lehetőségek kihasználására nem minden vidéki település áll készen. Rurális tereink teljesítőképessége területileg differenciált, gazdasági aktivitásuk igen sokféle (Kovács, Farkas, Perger 2015), csupán a szerencsésebb helyzetben lévő közösségek képesek időben reagálni az újabb és újabb társadalmi, gazdasági és környezeti kihívásokra.

Az új tényezők jelentősen át is alakítják a vidéken élők sorsát, életkörülményeit, megélhetési viszonyait, a város és a vidék kapcsolatát, a közöttük működő munkamegosztás rendszerét. Fontos, hogy a különböző újításokat a vidéki közösség minél könnyebben elfogadja, ne tanúsítson azonnal ellenállást az új ötletekkel szemben. (Említhetjük Szörényiné (2015) kutatásait, amelyek jól bizonyítják, hogy az újításokat befogadó közeg nagymértékben képes befolyásolni a rurális innováció sikerességét.) Felmerül a kérdés, vajon melyek azok a tulajdonságok, amelyekkel rendelkeznie kell egy vidéki közösségnek ahhoz, hogy könnyebben elfogadja a szükséges változtatásokat, sőt akár aktívan részt is vegyen a különféle újító kezdeményezésekben? Hogyan lehet felkészíteni őket a jövőbeli kihívásokra? A 2013–2014 között lezajlott vidékkutatási program¹ – az innovációt befogadó tér jellemzőit vizsgálva – többek között ezekre a kérdésekre kereste a választ. Mivel a falusi társadalom zártabb, mint az urbanus társadalom, ebből fakadóan bizalmatlanabb az újdonságok iránt. Egy-egy innováció bevezetése egyszerre jelent a társadalomnak és a gazdaságnak is feladatot és kíván mindkét oldalról megújulást. Emiatt először meg kell ismertetni a vidéki társadalommal az újító elképzeléseket, akár képzéseket is kell szervezni számukra. Egy terület egység sikerességében ugyanis fontos szerepet játszik a lokális vagy térségi termelés, valamint a tudás helyes kihasználása (Capello, Caragliu, Nijkamp 2009). A képzettség növekedése elősegíti az innovációt befogadó közeg bővülését; így kapcsolódik össze az oktatás, a vidékfejlesztés és az innováció. Ez egyértelműen igaz a hagyományos agrártermelő vidékre, de hatványozottan igaz az új funkciókkal gazdagodó vidékre. A szélesebb látókörrel rendelkező vidéki közösség előtt megnyílnak az innováció útjai (Borsi, Bajmócy 2009). Különféle felkészítéseknek köszönhetően képesek lehetnek megtanulni, hogyan találhatnak új piacokat helyi termékeik eladására, hogyan ismertethetik meg másokkal saját örökségüket, hagyományaikat, szokásaikat, és a saját tradícióikra építve miként képesek újításokat megvalósítani (Evans, Papageorgiou 2009). A képzések szempontjából viszont egyáltalán nem hanyagolható el, hogy az adott vidéki térség eredendően milyen természeti, társadalmi és gazdasági adottságokkal rendelkezik. A képzés jellegének, tematikájának mindenképpen igazodnia kell a helyi igényekhez. Azon térségekben, ahol a nagy múlttal rendelkező, de mára feledésbe merült mezőgazdasági tudásanyagot szeretnék a helyiek feléleszteni – ezáltal növelve a mezőgazdasági foglalkoztatást –, ilyen irányú szakképzésre van szükség. Ha az adott térség vagy település jelentős turisztikai attrakcióval rendelkezik, érdemes falusi szállásadásra és vendéglátásra vonatkozó képzést indítani. Más esetben, ha felismerik például a megújuló energiában rejlő lehetőségeket, akkor erre kell felkészíteni a lakosságot. A választott utat a közösség tagjainak együtt kell kijelölniük, de célszerű, ha egy karizmatikus személyiség, egy igazán jó „innovátor” áll a kezdeményezés élére (Uszkai 2014). Egy-egy vidéki térség sikeressége vagy éppen sikertelensége függhet attól, mennyire hajlandók és képesek a lokális szereplők felkutatni ezeket az új lehetőségeket, fenntartható módon használni a helyi természeti kincseket, ké-

pesek-e a helyi társadalomban felhalmozott tudással értéket teremteni és mindezek által gazdasági előnyökre szert tenni.

A vidéki terekben új funkciók jelennek meg, korábban nem alkalmazott technológiákat kezdenek alkalmazni, ami viszont – G. Fekete Éva szerint – fokozottan igényli a nők szerepvállalását is, ezáltal az ő lehetőségeik is bővíthetnek. A szerző fontosnak tartja a nők potenciális szerepét a vidéki térségekben az egészséges élelmiszerek, kézműves termékek előállítására, a vendéglátásra, a rekreációs és információs szolgáltatások nyújtására, valamint a gyermek- és idősgondozás terén. (Az Agrárgazdaságért Felelős Államtitkárság (2016) tájékoztatása szerint is a folyamatosan bővülő hazai agrárinnovációs hálózat² kiépítésében, különféle szervezési feladatokban jelentős részben nők vállalnak szerepet.) Ezek a feladatok empátiát, türelmet, toleranciát, széperzékét, kreativitást, kezűgyeséget, fejlett kommunikációs készséget és a többféle koncentrációs képességet követelik meg a nőktől. A tapasztalat azt mutatja, hogy a nők az elvárásoknak való megfelelés érdekében nehezen, csak alapvető biztonságu megőrzésének tudatában adják fel inaktivitásukat. A szerző arra is rámutat, hogy az átalakuló értékrend és normarendszer, az elérhető erőforrások és technológiák hatására a vidéken élő nők érdekrendszere is formálódik. A vidékfejlesztéstől megélhetést, a háztartásvezetést megkönnyítő életet, egészséges lakóhelyet, élelmet, rekreációs lehetőséget, társadalmi kapcsolatokat, tanulási és alkotási lehetőségeket, elismerést és megbecsülést várnak.

A kötet átfogóan foglalkozik a vidéki foglalkoztatással, hangsúlyozva a közfoglalkoztatás és a romaintegráció problémáit. E két utóbbi témakörben kirajzolódik a szerző határozott, kritikus szakmai véleménye, és a problémák megoldása érdekében megfogalmazott – kormányzati szinten is átgondolásra érdemes – javaslata. A foglalkoztatáspolitikai oldaláról az egyik ilyen súlyos probléma, hogy a munkanélküliség kezelésében sokáig a passzív eszközök (főként a segélyezés) domináltak. A szegénységi csapdából viszont csak az aktív eszközök alkalmazásával, azaz a tartós munkanélküliek – lehetőleg legális – munkával szerzett jövedelemhez juttatásával, a munkaerőpiacra való visszakerülésével lehet elmozdulni. Bizakodásra adhat okot, hogy az aktív eszközök (pl. képzés, szakképzés, munkaerőpiaci programok támogatása, a mobilitás elősegítése, részmunkaidős foglalkoztatás, távmunka) köre Magyarországon is folyamatosan bővül. Nagy probléma, hogy az aktív eszközök alkalmazása során nem veszik kellően figyelembe a rurális terek sajátosságait. A vidéki munkanélküliség kezelése jórészt a közfoglalkoztatásra épül, amely hozhat ugyan pozitív eredményeket, de csapda is lehet. A segélyezés és a valódi munkavégzés között elhelyezkedő közfoglalkoztatással szemben ugyanis általában kritikaként fogalmazzák meg, hogy az csak átmeneti jellegű, nem vezet vissza az elsődleges munkaerőpiacra, nem javítja a foglalkoztathatóságot, zavarja a gazdasági versenyt, tartós foglalkoztathatósági lehetőségeket szoríthat ki, továbbá a szegénység társadalmi okait individuális okká alakítja (Csoba 2010). De a közfoglalkoztatás hasznot is hajthat az egyénnek és a közösségnek. Jó szervezés

mellett a közmunkával egészségesebbé és élhetőbbé válik a település, és a munkához jutás segít a közösségi morál megőrzésében. A foglalkoztatottak munkájukért a segélynél magasabb munkabért kapnak. A munkatapasztalat segítheti a közfoglalkoztatottakat, hogy visszatérhessenek az elsődleges munkaerőpiacra. Mindemellett a közfoglalkoztatásnak határt szab az állam közteherviselési képessége, a központi kormány nem válhat a munkavállalók tömegeinek foglalkoztatójává (G. Fekete 2015). A kötet tehát számtalan érvet és ellenérvet sorakoztat fel a közfoglalkoztatás alkalmazásával kapcsolatban, a szerző alapvető meglátása szerint ez az eszköz valóban csak átmenetinek és korlátozottnak tekinthető. A közfoglalkoztatás helyett a társadalmi és közösségi vállalkozások irányába való elmozdulást javasolja, melyek az üzleti vállalkozásokhoz képest ugyan nagyobb mértékben veszik igénybe az önkéntesek segítségét, más – nem piaci jellegű – finanszírozási forrásokra támaszkodnak, de főleg olyan termékeket vagy szolgáltatásokat állítanak elő, amelyek a helyi közösséget szolgálják. A magyarországi gyakorlatban is találunk ilyen jellegű kezdeményezéseket, főként szociális földprogramok, pénzforgalmat kiváltó szívességi/kalácsa/helyi pénz körök, nonprofit foglalkoztatási projektek, valamint szociális szövetkezetek formájában. A szerző megindokolja az ilyen irányú modellváltás szükségét, feltételeit és módszereit, valamint elemzi a területi különbségekre is érzékeny foglalkoztatási politika felé való elmozdulás várható hatásait. G. Fekete Éva paradigmaváltást sürget, a munkahely-központúságból a munka- és jövedelem-központúság felé fordulás irányába. A modellváltás része a helyi foglalkoztatási formák diverzifikálása, ugyanis hosszú távon a munkaerőpiaci anomáliák csökkentése érdekében a több lábbon állás lenne kívánatos. Figyelembe kell venni azonban azt is, hogy különböző adottságú területeken a vegyes foglalkoztatási modell elemei eltérő kombinációkban lehetnek sikeresek. Ez viszont a foglalkoztatáspolitikában léptékváltást követel meg, amely egyértelműen a lokális terekre fókuszál. A vegyes gazdaságra és a területileg differenciált foglalkoztatáspolitikára való átállás, valamint az egyes jövedelemszerzési formák összehangolása természetesen a munkaerőpiac minden szereplőjétől változtatásokat igényel, ami egyúttal kihívásokat rejt magában a kormányzat, a munkavállalók, a munkaadók, az önkormányzatok, a foglalkoztatás civil szereplői, valamint a munkaerőpiaci szervezetek számára egyaránt.

A másik hangsúlyos gondolatkör a romák munkavállalását gátló tényezők kezelését elemzi a munkaerőpiacon, főként az alacsony szintű foglalkoztatás és a mélyszegénység súlyos problémáit, annak okait és szociális, gazdasági, politikai következményeit. A 2002–2003-ban publikált kutatási eredmények szerint a romák rendkívül alacsony és romló munkaerőpiaci helyzetét négy fő okkal lehet magyarázni: a munkastruktúra változásával és a munkaerőpiac anomáliáival; a romák alacsony iskolai végzettségével, gyenge kompetenciáival és a tanulásban való esélyhátránnyal; a társadalmi hálózatok fejletlenségével és egyoldalúságával, a szegregációval és diszkriminációval; valamint az alacsony munkavállalási motivációkkal. Az eddigi megoldások a problémák látványos,

nagy tömeget érintő, de felületes kezelésére épültek, igazi előrelépést azonban csak az okok megszüntetése hozhat. Erre vonatkozóan szintén megfontolandó, empirikus felmérésekkel megalapozott szakmai javaslatokkal szolgál a szerző, kiemelve a roma értelmiség, a roma vállalkozók, a civil szervezetek és vezetőinek fontos szerepét.

Összességében G. Fekete Éva könyve figyelemre méltó gyűjteménye mind a vidéki foglalkoztatás, mind pedig a romaintegráció tárgyában végzett felmérések legfontosabb eredményeinek 2000-től 2014-ig.

Jegyzetek

- 1 Az MTA és a Magyar Nemzeti Vidéki Kutatóhálózat (MNVH) közötti kutatási megállapodás keretében az egyik rész kutatás témája a társadalmi és gazdasági innováció, valamint a vidéki térségeink innovációt befogadó képessége volt 2013–2014 között.
- 2 Az agrárinnovációs rendszer számos szerveződés közös munkáját hozza magával technológiai, menedzseri, szervezeti és intézményi szempontból, ami hatékonyan segíthet az agrártérségeknek abban, hogy megfeleljenek a speciális kihívásoknak. Hátránya azonban, hogy a vidéket az agráriummal azonosítja, a vidék új, megváltozott funkcióit nem veszi figyelembe (Bodnár 2013).

Irodalom

- Agrárgazdaságért Felelős Államtitkárság (2016): *Kiemelkedő a nők szerepe az agrár-innovációs hálózat fejlesztésében*. <http://www.kormany.hu/hu/foldmuvelesugyi-miniszterium/agrargazdasagert-felelos-allamtitkarsag/hirek/kiemelkedo-a-nok-szerepe-az-agrar-innovacios-halozat-fejleszteseben> (Letöltés: 2016. július 4.)
- Bodnár G. (2013): A területi tőke, mint a rurális térségek innovációs rendszerének lehetséges elméleti háttere. In: Bajmócy Z., Elekes Z. (szerk.): *Innováció: a vállalati stratégiától a társadalmi stratégiáig*. JATEPress, Szeged, 124–139.
- Borsi B., Bajmócy Z. (2009): Kvantitatív leszakadás, kvalitatív felzárkózás? A hazai regionális innovációpolitika kihívásai. *Közgazdasági Szemle*, 10., 933–954.
- Capello, R., Caragliu, A., Nijkamp, P. (2009): *Territorial capital regional growth: Increasing returns in cognitive knowledge use*. Tinbergen Institute Discussion Paper. <http://papers.tinbergen.nl/09059.pdf> (Letöltés: 2016. július 4.)
- Csoba J. (2010): „Segély helyett közmunka.” A közfoglalkoztatás formái és sajátosságai. *Szociológiai Szemle*, 1., 26–50.
- Evans, R., Papageorgiou, F. (eds.) (2009): *Thematic guide five. The role of education and lifelong learning in sustainable rural development*. Euracademy Association http://www.euracademy.org/wp-content/uploads/2015/06/5thguide_print_web.pdf (Letöltés: 2016. július 7.)
- G. Fekete É. (2015): *A vidéki munkanélküliség tömegessé válásától az új foglalkoztatási modellekig – Tizenöt év foglalkoztatási tárgyú kutatásai*. Herman Ottó Intézet, Budapest
- Kovács A. D., Farkas J. Zs., Pergler É. (2015): A vidék fogalma, lehatárolása és új tipológiai kísérlete. *Tér és Társadalom*, 1., 11–34. <http://doi.org/bwmm>
- Szörényiné Kukorelli I. (2015): Vidéki térségeink innovációt befogadó képessége – Egy kutatás tapasztalatai. *Tér és Társadalom*, 1., 97–115. <http://doi.org/bwmm>
- Uszka A. (2014): Innováció és oktatás az élhetőbb vidékért. *A Falu*, 2., 75–85.